

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ METİNLERİN ELEŞTİREL VE YARATICI DÜŞÜNME AÇISINDAN İNCELENMESİ

DOÇ. DR. MEHMET TEMİZKAN* - RECEP ZEYFİ**

Giriş

Geçmişten günümüze gelindiğinde Türk Milli Eğitim sisteminin yapısında sürekli değişimler olduğu göze çarpmaktadır. Bu değişimler öğretim programlarını da beraberinde etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu değişimden nasibini alan öğretim programlarından biri de Türkçe Dersi Öğretim Programı olmuştur. 2005 yılı itibari ile yapılandırmacı bir eğitim anlayışını benimseyen eğitim sistemimiz tüm programlarda değişikliklere gitmiştir. Önceleri pasif bir alıcı olarak görülen öğrenciler bilginin üreticisi, bilgiyi alan ve yorumlayan, mantıklı çıkarımlarda bulunan, bilgi değiştiren ve özümseyen bireyler konumuna geçmişlerdir. Yani yapılandırmacı anlayışla birlikte eleştirel düşünen, araştıran, sorgulayan, sağlıklı kararlar verebilen, girişimci, dinamik, çevresiyle iyi bir iletişim içinde olan, karşılaştığı problemleri akılcı yollarla çözen, teknolojiyi amacına uygun kullanabilen bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Bilim ve teknolojinin hızlı bir gelişim göstermesine paralel olarak çağa ayak uydurmada bireylerin yetiştirilmesi de önem kazanmıştır. Bu yetiştirme sürecinde

* Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öğretim Üyesi.

Bilgi; olguları, kavramları, ilkeleri ve süreçleri ezberlemek olarak görülmemektedir. Olguları, kavramları, ilkeleri ve süreçleri iyice kavrama, günlük hayatta işe yarayacak, hayatı kolaylaştıracak her türlü birikimi elde etmektir.

en önemli konu bilginin edinilmesi ve kullanılması olmuştur. Geçmişten günümüze kadar bilgi edinme; yaşam ve okulun temel amacı olarak görülmüştür. Günümüzde ise bilgiye bakış değişmiştir. Bilgi; olguları, kavramları, ilkeleri ve süreçleri ezberlemek olarak görülmemektedir. Olguları, kavramları, ilkeleri ve süreçleri iyice kavrama, günlük hayatta işe yarayacak, hayatı kolaylaştıracak her türlü birikimi elde etmektir. Yalnız bu noktada bilgi olarak nitelendirilecek birikimleri elde etmek bilgiyi tam anlamıyla öğrenmek ve bunları zihinde tutmak demek değildir. Asıl süreç bilginin, ister edinim ister öğrenim yoluyla elde edilmiş olsun elde edilen bilgilerin nasıl, nerede, ne zaman ve ne amaçla kullanılacağına bilinmesi ve kullanılmasıdır. Bu noktada bilgiyi kullanmanın, bilgiyi edinmeden daha fazla öne çıktığı yadsınamaz. Bilgiyi öğrenmenin önemi göz ardı edilmemekle birlikte, öğrenciler bilgiyi problem çözmede, anlamlı

ortamlarda eleştirel düşünmede ve yaratıcı düşünmede kullanılmalıdır. Çünkü kullanılmayan bilgi, zihinde sadece yer kaplamaktan öte gidemez.

Bilgiyle birlikte ele alınması gereken önemli bir kavram da beceridir. Çeşitli yollarla elde edilen bilgilerin kullanımı, insanoğlunda beceri denilen zihinsel ya da fiziksel eylemleri de barındırmasını gerekli kılar. Beceri, bilgi gerektiren ve performans içeren karmaşık bir eylemdir. Bu karmaşık eylemler uzun süreçler sonunda yetenekleri ortaya çıkarmaktadır. Yani bilgi ve becerilerin birleşmesi ile yetenek ortaya çıkmaktadır. Hem bilgi hem beceri kısa zamanda kolayca öğretilir ve öğrenilebilir. Fakat yetenek daha geç gelişir ve daha karmaşıktır. Dolayısıyla yetenekli bireylerin yetişmesi sağlam bilgi donanımına ve becerilerin sağlam şekilde geliştirilmesine bağlıdır.

Beceri; öğrencilerde öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve yaşama aktarılması tasarlanan kabiliyetler olarak tanımlanmaktadır. Türkçe Öğretim Programı'na göre temel beceriler; öğrencilerin dil becerilerindeki gelişimleriyle bağlantılı, yatay olarak bir yılın sonunda, dikey olarak da sekizinci sınıfın sonunda kazanacakları ve hayat boyu kullanacakları becerileri kapsamaktadır. Türkçe Öğretim

Programı içerdiği kazanımlarla bu temel becerilerin gelişmesini sağlayacaktır (MEB 2005: 5). Bu temel beceriler şunlardır: Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim kurma, problem çözme, araştırma, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik. Bu becerilerin kazandırılması öğrencilerin okulda, evde ve diğer tüm ortamlarda sağlık düşüncelerini, karar vermelerini ve harekete geçmelerini sağlayarak onları yaşama hazırlayacaktır. Böylelikle çağa daha kolay ayak uyduracak olan çocuklar geleceğin sağlıklı ve sağlam toplumunu oluşturan birer olarak yetişeceklerdir. Bu beceriler arasında en önemli olanlardan ikisi eleştirel ve yaratıcı düşünmedir. Bu iki beceri de düşünme kavramı etrafında geliştiğinden öncelikle bu kavram hakkında bilgi vermek gerekir.

Bilgiyle birlikte ele alınması gereken önemli bir kavram da beceridir. Çeşitli yollarla elde edilen bilgilerin kullanımı, insanoğlunda beceri denilen zihinsel ya da fiziksel eylemleri de barındırmasını gerekli kılar.

Düşünme

Düşünme, bazı sebepler karşısında iç dengesi bozulan bireyin kendisini rahatsız hissetmesi sonucu ve bu halden kurtulabilmek için gerçekleşen zihinsel süreçtir (Cüceloğlu, 2001: 216). Yani düşünme, zihindeki bilgilerin organize şekilde bir araya gelerek bir dizi zihinsel işlemler yapmaktır. Bu zihinsel işlemler kıyaslama, yorumlama, eleştiri yapma, tartışma, sonuçlar elde etme, yargıya varma gibi farklı işlemlerden meydana gelmektedir. Özden (2002: 19), düşünmeyi gözlem, tecrübe, sezgi, akıl yürütme ve diğer kanallar vasıtasıyla ulaşılan bilgileri kavramsallaştırma, analiz etme, değerlendirme ve disipline etme işi olarak tanımlamaktadır. İnsanlar yorum güçlerini, anlama özelliklerini ve problem çözme yeteneklerini deneyimleri sonucunda kazanırlar. Deneyim, bireyin düşünmesini sağlamadaki en önemli unsurlardan biridir. Deneyimlerle kendini geliştiren birey düşünsel alanda da kendini bir adım daha ileriye atar. Düşünme becerilerine sahip olan bireyler, bilgiyi ne amaçla edindiklerini, nasıl kullanacaklarını ve bilgiye nasıl ulaşacaklarını bilerek hareket ederler; bu durum düşünmeyi öğrenmeyi ve anlamlı öğrenmeyi de beraberinde getirir (Köken 2004: 127).

Bireylerin düşünme becerilerini kullanabilmeleri ve geliştirebilmeleri için belirli bir bilişsel olgunluğa ulaşmaları gerekmektedir.

Bireylerin düşünme becerilerini kullanabilmeleri ve geliştirebilmeleri için belirli bir bilişsel olgunluğa ulaşmaları gerekmektedir. Bu nedenle diğer insanlarla iletişim kurma, onları dinleme ve deneyimlerini paylaşma, bireyin düşünce yapısının ve düşünme becerisinin gelişmesine olumlu yansımalar yapmaktadır (Akınoğlu 2003: 10). Aşağıda bu becerilerden “düşünme” kavramı ile yakından bağlantılı olan eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünmeye ilişkin bilgi verilmektedir.

Eleştirel Düşünme

Eleştirel kelimesi Yunancadaki sorgulama, anlamlandırma, analiz edebilme anlamındaki “kritikos”tan gelmiştir. Kritikos; sorgulayarak, çevremizdeki şeyleri ve insanları anlamak ve başkalarının düşünme süreçleri kadar kendi düşünme süreçlerimizi analiz ederek incelemek anlamına gelir. Eleştirel düşünme; kuşku temelli ve sorgulayıcı bir yaklaşımla konulara bakma, yorum yapma ve karar verme becerisidir. Gültekin (2004: 42) eleştirel düşünmeyi, herhangi bir durum, sav veya olayın doğruluğunu, yanlışlığını değerlendirme ve karar verme süreci olarak tanımlamaktadır. Eleştirel düşünme bireyin elde ettiği bilgiyi sürekli sorgulayarak, standartlara ve ölçütlere göre değerlendirme ve bir yargıya varmasını sağlayan beceridir (Semerci 1999b: 12). Eleştirel düşünen birey, belli kalıplara sıkışmadan var olanı üstünkörü kabul etmeden ayrıntılı olarak analiz edebilir ve sağlıklı bir sonuca varabilir. Böylelikle daha mantıklı ve daha üretken bir birey olur.

Toplumumuzda eleştiri ve eleştirel düşünme çoğu kez birbirine karıştırılmakla birlikte eleştiri hep olumsuz olarak anlaşılmıştır. Eleştiri “Bir insanı, bir eseri, bir konuyu, doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit (TDK: 2011: 786) olarak tanımlanmaktadır. Eleştirel düşünme ise bir sorunu açığa çıkarmak, o sorunun özüne inerek hem olumlu hem de olumsuz yanlarını aydınlatmadır (İpşiroğlu 1992: 9). Ortaya konulan herhangi bir konu, olay, eser vb. ile ilgili doğru ve yerinde eleştiri yapmak yeterli bilgi birikiminin yanında eleştirel düşünmeyi de gerekli kılar. Olay, durum ve konulara sorgulayıcı gözle bakma, sebep-sonuç ilişkilerini bulma, benzerlik ve farklılıkları yakalama, çıkarımlarda bulunma, öğrendikleri arasında karşılaştırmalar yapma, okurken, dinlerken vb. zihninde sorular oluşturma ve cevaplar bulma, edindiği bilgileri sınıflandırma, bir

olayın, durumun, konunun olumlu-olumsuz-eksik yönlerini ortaya koyma, yorum yapma, neden-sonuç ilişkisi kurma, bir durumun, konunun, olayın doğruluğunu savunma, edindiği bilgilerin doğruluğunu sınama, kendi kendini ve başkalarını sorgulayabilme, ön yargılı davranmama, çelişkileri fark edebilme, bir düşünceye, inanca etraflıca düşünmeden, araştırmadan bağlanmama gibi alt beceriler eleştirel düşünmenin temelini oluşturmaktadır. Alt beceriler bir bütün halinde değerlendirildiğinde eleştirel düşünmenin yaşamımızın neredeyse her anında ihtiyaç duyup kullandığımız bir beceri olduğu rahatlıkla görülmektedir.

Yaratıcı Düşünme

Yaratıcı düşünme becerisi; öğrencilerin bir temel fikri ve ürünü değiştirme, birleştirme yeniden farklı ortamlarda kullanma ya da kendi düşüncelerinden yola çıkarak yeni ve farklı ürünler ve bilgiler üretme, olaylara farklı bakabilme, küçük çaplı da olsa bazı buluşlar yapabilmeyi kapsar ve yaratıcılık kavramıyla yakından ilgilidir. Saban'a (2000) göre yaratıcılık, bireyin var olan kalıplardan kurtulması, anayoldan ayrılması ve farklı olmaktan korkmaması anlamına gelmektedir. Torrance (1995; akt. Temizkan 2014: 52), yaratıcılığı problemlerin hissedilmesi, düşüncelerin oluşturulması, geliştirilmesi ve verilerin iletilmesi süreci olarak ifade etmektedir. Erken yaşlardan itibaren çocuklar bilgiyi yaratıcı bir şekilde organize etmeye başlarlar. Deneyimlerle birlikte organize edilen yaratıcılık becerisi bireyin alışlagelmişin dışına çıkmasını bir bakıma kabuklarını kırıp daha özgür düşünmesini sağlar.

Yaratıcı düşünme becerisi yeni, farklı bilgiler ve ürünler ortaya koyma; olaylara farklı bakış açısıyla bakabilme; sorunlara kendine özgü çözümler bulabilme; konu veya durumla ilgili çok sayıda düşünce üretme; bir kavramı kendine göre tanımlayıp yorumlama; uzak bağdaştırmalar yapabilme; yakın bağdaştırmalar yapabilme; kendini ifade etmede farklı yollara başvurma; sıra dışı sorular sorma; bilinenlerle yetinmeyip yeni fikirler üretmeye çalışma gibi alt becerileri içerir.

Yaratıcı düşünme becerisi yeni, farklı bilgiler ve ürünler ortaya koyma; olaylara farklı bakış açısıyla bakabilme; sorunlara kendine özgü çözümler bulabilme; konu veya durumla ilgili çok sayıda düşünce üretme; bir kavramı kendine göre tanımlayıp yorumlama; uzak bağdaştırmalar yapabilme; yakın bağdaştırmalar yapabilme; kendini ifade etmede farklı yollara başvurma; sıra dışı sorular sorma; bilinenlerle yetinmeyip yeni fikirler üretmeye çalışma gibi alt becerileri içerir. Eleştirel düşünme elde edilen ürünlerin değerlendirilmesi ve sorgulanmasını anlamına gelirken yaratıcı düşünmenin yeni bir fikri ya da tasarımı ortaya çıkarmak olduğu söylenebilir. Yaratıcı düşünen bireyler farklı yollardan giderek sıradan olmayan ürünler, çözümler üretip sonuca ulaşırlar.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, amaç, alt amaçlar, evren ve örneklem, sınırlılıklar gibi başlıklar altında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli genel tarama modelidir. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Tarama modelleri iki şekilde sınıflandırılabilir. Bunlar; genel tarama modelleri ile örnek olay taramalarıdır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınan bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama modelidir (Karasar 2009). Araştırmada evrenden bir grup örneklem alınmış ve ortaokul Türkçe ders kitaplarının yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri açısından bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı ortaokul Türkçe ders kitaplarının Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan temel becerilerden yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri açısından değerlendirmektir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini ortaokul Türkçe Ders Kitapları oluşturmaktadır. Örneklem olarak Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarının 5, 6, 7, ve 8. sınıf Türkçe Ders Kitapları alınmıştır.

Sınırlılıklar

1.Araştırma, Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinleri ile sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak “Eleştirel ve Yaratıcı Düşünmeye Yönelik Alt Beceriler Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek literatür taraması yapılarak eleştirel ve yaratıcı düşünmeye ilişkin alt becerilerin belirlenmesi yoluyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçeğin geçerliliğini sağlamak üzere uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşünden elde edilen sonuçlar doğrultusunda ölçek üzerinde son düzenlemeler yapılmış ve kullanıma hazır hale getirilmiştir.

Tablo 1. Eleştirel ve Yaratıcı Düşünmeye Yönelik Alt Beceriler

ELEŞTİREL DÜŞÜNME	YARATICI DÜŞÜNME
- olay, durum ve konulara sorgulayıcı gözle bakma	- yeni, farklı bilgiler ve ürünler ortaya koyma,
- sebep-sonuç ilişkilerini bulma,	- olaylara farklı bakış açısıyla bakabilme,
- benzerlik ve farklılıkları yakalama,	- sorunlara kendine özgü çözümler bulabilme,
- çıkarımlarda bulunma,	- konu veya durumla ilgili çok sayıda düşünce üretme,
- öğrendikleri arasında karşılaştırmalar yapma	- bir kavramı kendime göre tanımlayıp yorumlama,
- okurken, dinlerken zihninde sorular oluşturma ve cevaplama	-uzak bağdaştırmalar yapabilme
- edindiği bilgileri sınıflandırma,	-yakın bağdaştırmalar yapabilme
-bir olayın, durumun olumlu-olumsuz yönlerini ortaya koyma	-kendini ifade etmede farklı yollara başvurma
-yorum yapma-sıra dışı sorular sorma	-bilinenlerle yetinmeyip yeni fikirler üretmeye çalışma
-amaç sonuç ilişkisi kurma	
-bir durumun, konunun, olayın doğruluğunu savunma	
-edindiği bilgilerin doğruluğunu sınama	
-kendi kendini ve başkalarını sorgulayabilme	
-ön yargılı davranmama	
-çelişkileri fark edebilme	
-bir düşünceye, inanca etraflıca düşünmeden bağlanmama	

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizi için nitel veri analizi tekniklerinden doküman incelemesine başvurulmuştur. Doküman incelemesi, araştırılması planlanan olgu veya olgular ile ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelemesine dayalı nitel araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan yazılı materyalleri tarayarak elde edebilir.

Bu çalışmada öncelikle araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen dokümana ulaşılmış ve okunup incelenerek belirlenen ölçütler çerçevesinde fişlemeler yapılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler analiz edilerek bulgular bölümünde sunulmuştur.

1 Bulgular

1. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Eleştirel Düşünmeye

İlişkin Bulgular

Ortaokul (5, 6, 7, 8. Sınıflar) Türkçe Ders Kitaplarındaki metinlerde yer alan eleştirel düşünmeye ilişkin bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Eleştirel Düşünmeye İlişkin Bulgular

	Alt Beceriler	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf
		<i>f</i>	<i>F</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
ELEŞTİREL DÜŞÜNME	olay, durum ve konulara sorgulayıcı gözle bakma	1	1	4	4
	sebep-sonuç ilişkilerini bulma	6	3	12	32
	benzerlik ve farklılıkları yakalama	2	4	9	11
	çıkarımlarda bulunma	1	3	11	13
	öğrendikleri arasında karşılaştırmalar yapma	3	8	9	2
	okurken, dinlerken zihninde sorular oluşturma ve cevaplama	5	0	4	6
	edindiği bilgileri sınıflandırma	0	0	9	0
	bir olayın, durumunun olumlu-olumsuz yönlerini ortaya koyma	4	6	7	18
	yorum yapma	26	23	23	21
	amaç sonuç ilişkisi kurma	8	1	5	10
	bir durumun, konunun, olayın doğruluğunu savunma	7	8	11	6
	edindiği bilgilerin doğruluğunu sınama	0	2	1	1
	kendi kendini ve başkalarını sorgulayabilme	4	4	4	9
	ön yargılı davranmama	1	1	1	6
	çelişkileri fark edebilme	0	1	1	3
	bir düşünceye, inanca etraflıca düşünmeden bağlanmama	1	2	8	2
	Toplam	69	67	119	144

Tablo 2'ye bakıldığında eleştirel düşünme becerisine yönelik bulguların Türkçe ders kitaplarında düzenli olarak dağılım göstermediği görülmektedir. Bulguların toplam değerleri incelendiğinde 5. sınıf ders kitabında (f=69); 6. sınıf ders kitabında (f=67); 7. sınıf ders kitabında (f=119); 8. sınıf ders kitabında (f=144) noktada eleştirel düşünme becerisine yönelik ifadeler bulunmaktadır. 5. sınıf ve 6. sınıf ders kitaplarındaki eleştirel düşünmeye ilişkin bulguların toplam değerler açısından birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Alt beceriler açısından bakıldığında, eleştirel düşünme becerisinin alt becerileri bazı noktalarda benzer değerler gösterse de genel olarak düzensiz bir dağılım göstermektedir. Alt becerilerin 5. sınıftan 8. sınıfa doğru dağılımına bakıldığında sırasıyla olay durum ve konulara sorgulayıcı gözle bakma (f=1; f=1; f=4; f=4); sebep sonuç ilişkilerini bulma (f=6; f=3; f=12; f=32); benzerlikleri ve farklılıkları yakalama (f=2; f=4; f=9; f=11); çıkarımlarda bulunma (f=1; f=3; f=11; f=13); öğrendikleri arasında karşılaştırmalar yapma (f=3; f=8; f=9; f=2); okurken, dinlerken vb. zihninde sorular oluşturma (f=5; f=0; f=4; f=6); edindiği bilgileri sınıflandırma (f=0; f=0; f=9; f=0); bir olayın, durumun, konunun olumlu-olumsuz-eksik yönlerini ortaya koyma (f=4; f=6; f=7; f=18); yorum yapma (f=26; f=23; f=23; f=21); amaç sonuç ilişkisi kurma (f=8; f=1; f=5; f=10); edindiği bilgilerin doğruluğunu savunma (f=7; f=8; f=11; f=6); edindiği bilgilerin doğruluğunu snama (f=0; f=2; f=1; f=1); kendi kendini ve başkalarını sorgulayabilme (f=4; f=4; f=4; f=9); ön yargılı davranmama (f=1; f=1; f=1; f=6); çelişkileri fark edebilme (f=0; f=1; f=1; f=3); bir düşünceye, inanca etraflıca düşünmeden, araştırmadan bağlanmama (f=1; f=2; f=8; f=2) şeklinde yer almaktadır. Alt becerilerden okurken, dinlerken vb. zihninde sorular oluşturma becerisine ilişkin 6. sınıflarda; edindiği bilgileri sınıflandırma becerisine ilişkin 5, 6 ve 8. Sınıflarda; edindiği bilgilerin doğruluğunu snama becerisine ilişkin 5. sınıflarda; çelişkileri fark edebilme becerisine ilişkin 5. sınıflarda herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

Eleştirel Düşünmenin Alt Becerilerine İlişkin Örnekler

Alt Başlık: Olay, durum ve konulara sorgulayıcı gözle bakma.

Örnek 1. İlhan Amca, büfeye niçin bu adı koydun? Türkçe bir ad koysan daha iyi olmaz mıydı?" Şaşırды, öylece baktı yüzüme. Sanırım şimdiye kadar kimse ona böyle bir soru sormamıştı. "Ne bileyim oğlum, çocukların daha çok hoşuna gider diye düşündüm galiba. Hani çizgi filmi de var ya..." (5. sınıf)

Örnek 2. *Nedir insanların kitaplara olan bu düşkünlüğü? Kitaplar, hele romanlar ve şiir kitapları, neden insanların hayatında bu kadar büyük bir yer alıyor? Bence bunu cevaplandırmak için "İnsan niçin okur?" sorusunu ilkin cevaplandırmak gerekir. İnsanlar toplu olarak yaşadıkları hâlde yine de yaratıkların en yalnızlarıdır. Dıştan birbirlerine*

yakındırlar ama içten aralarında ne uzaklıklar vardır. (...)

Örnek 3. *Acaba ilk çağlarda yaşayan insanları mağara duvarlarına bir bakıma ilk karikatürler diyebileceğimiz çizimleri yapmaya zorlayan neydi? Niçin böyle bir şeye ihtiyaç duydular? Birtakım duygu ve düşünceleri söz ile anlatamadıkları için mi? Birbirleriyle daha iyi bir iletişim kurabilmek için mi?* (7.sınıf)

Örnek 4. *Gazi, yaratıcı bir enerji kaynağı. Yeryüzünde kara topraktan, yeşil ottan, taştan ve tuzlu sudan başka ne varsa hepsi böyle yaratıcıların eseri değil midir?* (8.sınıf)

Alt Başlık: Sebep-sonuç ilişkilerini bulma.

Örnek 1. *Bedenimiz, uzayda çalışmaya uygun olmadığından orada birtakım sorunlar yaşarız. Özellikle kan dolaşımında bazı değişiklikler olur. Uzayda, bacaklardaki kan çekilir ve baş bölgesinde toplanır. Baştaki fazla kan basıncı nedeniyle astronotlar kendilerini baş aşağı duruyor gibi hissederler.* (5.sınıf)

Örnek 2. *Birçok komşumuz evinde kendine göre bir hayvan besledi ama annemin temizlik konusundaki titizliği yüzünden ben bu zevki tadamıyordum...* (6.sınıf)

Örnek 3. *Oyaların dilini araştırırken, coğrafi bölge, bitki örtüsü, yörenin inançları, gelenekleri, görenekleri, oyaı ören kadının yaşı, oyanın kullanım amacı gibi konularda önemli saptamalar yapmak gerekmektedir. Örneğin, Akdeniz bölgesinde portakal oyası, İç Anadolu'da domates veya elma olur. Bunun nedeni kurak ve yüksek bölgelerde portakal yetişmediğinden, doğaldır ki orada portakala ait oylar yoktur.* (7.sınıf)

Örnek 4. *İstenilen şeyler geldikten sonra Atatürk her iki arkadaştan savlarını yazı ile saptamalarını istedi, tartışmalarda başlangıçtaki iddiaların unutulması sık sık görülen bir şey olduğu için buna gerek gördüğünü ilave etti.* (8.sınıf)

Alt Başlık: Benzerlik ve farklılıkları yakalama.

Örnek 1. *Hepimiz şaşkın şaşkın birbirimize baktık. Teyzem, telefonu anneannemin elinden aldı:*

– Valiziniz burada, dedi. Lacivert kareli, tekerlekli, değil mi?

Annem sevinçle çılgık attı:

– Orada mı? Nasıl olur?

– Annemle senin valizleriniz aynı mıydı?

– Evet, dedi annem. Aynı yerden almıştık.

Ama ben karışmasın diye kurdele bağlamıştım.

Arabadan otobüse verirken valizler karışmış olmalı. (5.sınıf)

Örnek 2.İnsanların olimpiyat oyunlarında, en hızlı koşan, en yükseğe sıçrayan ve en derin dalan madalyayı kapıyor. Hayvanlar dünyasındaysa bu inanılmaz rekorlara ödül yok. *Ancak onların ödülleri altın madalyadan daha değerli. Kendi rekorlarını kırdıklarında tehlikelerden kaçabiliyor, sevdikleri yiyecekleri yiyebiliyor ve kendilerine eş bulabiliyorlar. Elbette en önemlisi ertesini gün de yaşama şansını kazanıyorlar. (6.sınıf)*

Örnek 3.Gökten kar yerine çiçek yağıyor, her kar tanesi diğerinden farklı. Tıpkı parmak izlerimiz gibi. Öğretmenimiz anlatmıştı. Milyarlarca insan, milyarlarca parmak izi demekmiş. Hani suçluları parmak izinden tespit ediyorlar ya! Bu farklılıktan dolayı. (7.sınıf)

Örnek 4.Evlere giriş, avlu veya bahçeden sağlanır. Alt katlardan üst katlara geçişte ahşap merdivenler kullanılır. Bütün Türk evlerinde olduğu gibi Ankara evlerinin de bariz özelliği sofaya açılan odalardır. İçinde yaşayanların her türlü ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlenen bu odalar, ev içinde ev gibidir. Duvarlarda gömme dolaplar, yüklük ve banyolar, pencere önlerinde hem yatma hem de oturma imkânı sağlayan sedirlerle oda içinde fazlalıklar kaldırılmış, rahat ve huzur dolu bir ortam yaratılmıştır. (8.sınıf)

Alt Başlık: Çıkarımlarda bulunma.

Örnek 1.Gelecekte, uzun süreli uzay uçuşlarının yapılması kaçınılmaz. Şimdilik Ay'dan öteye insanlı uçuş yapılmadı. Yakın bir gelecekte Mars'a gidilmesi düşünülüyor. Bu da yalnızca gidişi bile en azından 6 ay sürecek bir yolculuk demek. İnsan bedeninin bunun gibi bir yolculuğa dayanıp dayanamayacağı sınıyor. Astronotlar, Dünya'nın yörüngesindeki uzay istasyonlarında uzun süre yaşıyorlar. Uzayda kalma rekoru şimdilik Rus kozmonot Valeri Polyakov'a ait. Polyakov, 1995 yılında gittiği Mir Uzay istasyonunda 428 gün kalmıştı. Bu deneyimlerin ışığında, geleceğin Mars yolculuğu biraz sıkıntılı da olsa yapılabilir gibi görünüyor. (5.sınıf)

Örnek 2.Fikir ile kültür arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü kültür, yüksek fikirlerin ürünüdür. Atatürk'ün ifadesiyle "Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders çıkarmak, ders almak, zekâyı terbiye etmektir." Bu cümleden anlaşılıyor ki okuyarak, dinleyerek, görerek, araştırarak, gördüklerinden ve araştırdıklarından anlam çıkararak kısaca zekâyı terbiye ederek kültürlü olunabilir. (6.sınıf)

Örnek 3.Bir diğer günde taş döşeli İstanbul sokaklarında dolaşırken uzun bir sıvıya ciğerler takarak satan seyyar satıcıya rastlamıştı. Bu ciğerleri satın alan yaşlı bir teyze "Gel

pişi pişi!" diye çağırarak mahallenin bütün kedilerini başına toplamış, küçük canavarlara ziyafet çekmişti. Belli ki Türkler her canlıya yardım etmekten tarifsiz bir haz alıyorlardı. (7.sınıf)

Örnek 4. Bilindiği üzere "ilim" sözcüğünün anlamı, gayet geniştir. Hatta aslı Arapça olan bu sözcüğün, Osmanlıcadaki kullanılışıyla, günümüzde artık yaygınlaşmış olan bilim sözcüğünden daha geniş anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Fen ise temel bilimler, yani matematik, astronomi, fizik, kimya ve tabii bilimler anlamına gelir. Liselerimize ilişkin olarak "fen kolu" ve üniversitelerimize ilişkin olarak "fen fakültesi" terimlerimiz bunu açıkça gösteriyor. Demek ki kılavuzluğunda yürünmesini Atatürk'ün öğütlediği bilim, geniş kapsamlı bir bilimdir. (8.sınıf)

Alt Başlık: Öğrendikleri arasında karşılaştırmalar yapma.

Örnek 1.Bursa o günlerde de bugünkü gibi yemyeşildi. şifalı suları, şırl şırl akan dereleri, güzel ormanları ile şirin bir kentti. Ne var ki, bugüne göre daha dağlık, ormanlık bir yerdi. Dik bayırları, yokuşları çoktu. Kentte büyük yapılar yoktu. Küçük evlerden oluşmuştu kent. Orhan Bey, başa geçer geçmez hanlar, hamamlar, medreseler, okullar, köprüler ve bir de hisar yapılmasını emretti. (5.sınıf)

Örnek 2.Kümbetleri, kervansarayları, camileri, mescitleriyle Kayseri eski bir şehirdir. Sokakları, caddeleri de öyle... Kayseri'ye girince yedi yüz yıl öteye gidiyorsun. Bizans o kadar değil de Selçuklu Deoleti'nin havası öylesine sinmiş ki Kayseri'ye, daha asırlar geçse de çıkmayacağına benziyor. Şu dört yıl içinde Kayseri bambaşka bir Kayseri oldu; evler, apartmanlar, hanlar, otelleryapıldı. Caddeler açıldı. Şöyle uzaktan bakınca eski Kayseri'yi tanıyamaz gibisin... (6.sınıf)

Örnek 3.Nerede olduğunu şimdi hemen toparlayamıyorum fakat bir yerde okumuştum, iyimser insanla kötümser insanı birbirinden ayırmak için güzel bir usul bulmuşlar. Bir masanın üzerine yarım bardak su koyup insanları teker teker davet ederek masanın üzerinde ne gördüğünü sormuşlar. Kötümser adam, yani o her şeyi kara, her şeyi korkunç, her şeyi noksan gören adam: "Yarısı boş bir bardak görüyorum." dermiş. Buna karşılık iyimser olan kimseler: "Yarisına kadar dolu bir bardak." gördüklerini söylemişler. (7.sınıf)

Örnek 4. İnsanların, bir kısmı gayet çalışkan, bir kısmı da son derece tembel olmak üzere iki zümreye ayırsak şansın, çalışkanlar tarafından olacağına şüphe etmemek lazımdır. Birkaç tembelin tesadüfün yardımı ile hayatta genel olarak başarılı olanlar, para değil, azim ve çaba sahibi olanlardır.(8.sınıf)

Alt Başlık: Okurken, dinlerken vb. zihninde sorular oluşturma.

Örnek 1. *Neden üşüyorum yaz sıcağında? Kaç tonu var ki bu yeşilin? Gökyüzü nereye kayboldu? Nereden fıskırıyor bu sular? Kim fısıldıyor bu söylenceleri kulağıma? Evetevet, şimdi daha net anımsıyorum... Oksijen sarhoşu olmadan önce, Zeytinli'den çıkmıştım ben yola... (5.sınıf)*

Örnek 2. *Acaba ilk çağlarda yaşayan insanları mağara duvarlarına bir bakıma ilk karikatürler diyebileceğimiz çizgileri yapmaya zorlayan neydi? Niçin böyle bir şeye ihtiyaç duydular? Birtakım duygu ve düşünceleri söz ile anlatamadıkları için mi? Birbirleriyle daha iyi bir iletişim kurabilmek için mi? (6.sınıf)*

Örnek 3. *Birçok köyün, kasabanın yanı başında "boyalık" denen tarlalar vardır. Boya bitkileri özel olarak bu topraklarda yetiştirilir. Renkler dizi dizi desenlerde yerini alırken, desenler de dizi dizi tezgâha yayılır. Her desenin bir adı vardır: Yılanlı bahçe, horoz ibiği, güneş yangını, karınca izi, yürek ağrısı, cennet çiçeği, güvercin göz bunlar arasındadır. Kimi uğur getirir kimi mutluluk. Tümüyle iyilik ve güzellik. Renkler sevgiye açılan kapı... (7.sınıf)*

Örnek 4. *Ancak sevincim fazla uzun sürmedi. Burası neresiydi? Görünüşe göre burada insan izi yoktu. Elbiselerim sırlısklandı. Belimde bir bıçaktan başka hiçbir şeyim yoktu. Yiyecek, içecek, barma... Bin türlü soru, bin türlü sorun aklıma birden geliverdi. Ya yırtıcı hayvanlar!.. Bana saldırırlarsa nasıl korunacaktım? Yaşamımı nasıl sürdürecektim? (8.sınıf)*

Alt Başlık:Edindiği bilgileri sınıflandırma.

Örnek 1. *Türkçe öğretmenimiz derste; Türkçenin son yıllarda çok bozulduğunu, birçok insanın ana diline saygısızlık ettiğini, farkına varmadan belki yok etmeye çalıştığını söyledi. İnsanlar son yıllarda başka dillere özenip kendi dillerine gereken özeni göstermiyorlarmış. (5.sınıf)*

Örnek 2. *Az okuyoruz, çok az okuyoruz; okumuyoruz hatta. Bizde okumak denince bir meslek elde edene, bir diploma alana kadar okumak anlaşılıyor. " Çok okuyor, kendini harap ediyor zavallı..." diyorlar. Zavallı da arzu edilen kâğıt parçasına kavuştuğu zaman okumaktan, başkalarının gözünde zavallı olmaktan kurtarıyor kendini. (6.sınıf)*

Örnek 3. *Soyuk ormanına dalıyorum. Bu orman, benim sevdiğim karışık ormanlardan. Serin nemli bir loşluk içinde ağaçlara baka baka ilerliyorum. Koyu yeşiller köknar, açık yeşiller çam; biliyorum zaten. Altın sarısı lekeler titrek kavak imiş, limon sarısı gürgen, turuncu sarı ve kızzılar kayın, pas renkli benler de meşe. Soyuk ormanın üst eteğinin tacı, üst katı bu ağaçlardan, ama tacın altında ikinci kat, yarı ağaçlar ve çalılar katı var. (7.sınıf)*

Alt Başlık:Bir olayın, durumun, konunun olumlu-olumsuz-eksik yönlerini ortaya koyma.

Örnek 1.Bazıları, “Nesi yanlış bu davranışların? Elbette duyarlı olmalı kişi.” diyecektir. Bazıları da “Üç günlük ömrümü bu tür vesveselerle geçiremem.” görüşünü dile getirecektir. Ben de ikisinin arasında bir yerlerde dururum ve şöyle derim: ““Olan olduktan sonra telaşlanmak değil, önceden önlem alabilmektir marifet. Hastalanmadan gerekli aflıları olabiliyor musun? Kaza olmadan arabanın bakımını yaptırabiliyor musun? İşte o zaman pireyle, deveyle işin olmaz.”(5.sınıf)

Örnek 2.Hem adıyla hem de tadiyla yüzlerde mutlu bir gülümseme yaratan bu lezzetin iyi bir karbonhidrat olması nedeniyle böbrek hastalarına yemeleri önerilirken, mide ağrıları, yara ve çiban tedavilerinde kullanıldığı da biliniyor. Yine de Şeker Bayramı vesilesiyle çoğumuzun evinden eksik etmeyeceği bu lezzetin fazlasının, alerjik reaksiyon gibi sağlık sorunlarına neden olabileceğini hatırlatmakta fayda var. (7.sınıf)

Örnek 3.Bunlar iki veya üç katlı, ahşap, kerpiç ve tuğladan yapılmış evlerdir. Alt kat planları, arazinin bozukluğu sebebiyle düzgün değildir. Fakat bu düzensizlik, üst katlar için geçerli olmamıştır. Çünkü sokağa doğru cumba tipindeki çıkıntılarla bu bölümler düzgün bir plana kavuşturulmuştur. (8.sınıf)

Alt Başlık:Yorum yapma.

Örnek 31.Evet, yaşam sürer. Bir yenisine, renklerin belki bir yenisine kavuşacak, belki de çok mutlu olacaksınız. Ne var ki o köşelerde mutlu anılar kalmışsa ve bir daha geri gelmeyecekse sokak kapısından son kez çıkarken buruk bir sesle “işte hayat” demekten kendinizi alamazsınız.(6.sınıf)

Örnek 32.Şimdi yerlerini ağır metal kapılara bırakan o güzelim ahşap işlemeli kapılar, antikaçıların soğuk vitrinlerinde bir masa tablası ya da iç dekor olarak kullanılmak üzere uygun fiyata satılmayı bekliyor. Yıllar boyunca yüzlerine vuran yağmurlara, rüzgârlara ve içlerinde sakladıkları anılara, kim nasıl değer biçecek dersiniz? (7.sınıf)

Örnek 33.Ankara'nın iklim özelliği de evlerin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Isı değişimine göre kullanım farklılaşmıştır. Kalın duvarlı, küçük pencereci alt katlar genellikle kışın; ince duvarlı, havadar üst katlar ise yazın kullanılmıştır. Yine iklime bağlı olarak gelişen geniş saçaklar ve cihannüma denilen yazlık odalar da Ankara evleri için belirleyici özellik olmuştur. (8.sınıf)

Alt Başlık:Amaç sonuç ilişkisi kurma.

Örnek 1.Atatürk, askerî zaferleri amaç değil araç olarak görmüştür. “Hiçbir zafer gaye değildir. Her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir dünya doğmalıdır, doğar. Yoksa başlı başına zafer, boşa gitmiş bir gayret olur.” sözü ile bunu çok güzel ifade etmiştir. (5.sınıf)

Örnek 2. Selanik sokaklarında gördüğü üniformalı subaylar Mustafa'nın ilgisini çekiyordu. Bu ilgi onu askerî okulda okumaya yöneltti. Mustafa, asker olmak için Selanik Askerî Rüştiyesi (ortaokul) sınavlarına girdi ve sınavı kazandı. Böylece üstün başarılarla dolu askerlik hayatı başlamış oldu. (6.sınıf)

Örnek 3. Oya, Anadolu'da süslemek ve en önemlisi de kişiler arası iletişim kurmak için yapılan bir örgü türüdür. (7.sınıf)

Alt Başlık: Bir durumun, konunun, olayın doğruluğunu savunma.

Örnek 1. "Kim diyor çocuk romanı olmadığını?" dedi Don Kişot:

"Bütün dünya çocukları okumuyor mu beni? Okuyor. Bütün dünya çocukları zevk duymuyor mu? Duyuyor. Öyleyse ben bir İspanyol olduğum kadar dünyalıyım da. Büyüklerin olduğu kadar çocukların da dostuyum." (6.sınıf)

Örnek 2. Mehmet Âkif, kalkınmanın sırrının çalışma, ilim ve sanatta olduğunu savunmuştur. Bu konuda Batıdaki bilimsel gelişmelerin ve sanatın da mutlaka alınması gerektiğini belirtmiştir. (7.sınıf)

Örnek 3. Türk milletinin büyük millet olduğunu, bütün medeni âlem, az zamanda bir kere daha tanıyacaktır. Asla şüphem yoktur ki Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafıyla atının yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır. (8.sınıf)

Alt Başlık: Edindiği bilgilerin doğruluğunu sınaama.

Örnek 1. İlhan Amca, büfeye niçin bu adı koydun? Türkçe bir ad koysan daha iyi olmaz mıydı?" Şaşırıldı, öylece baktı yüzüme. Sanırım şimdiye kadar kimse ona böyle bir soru sormamıştı. "Ne bileyim oğlum, çocukların daha çok hoşuna gider diye düşündüm galiba. Hani çizgi filmi de var ya..." (5.sınıf)

Örnek 2. "Bizimkiler! Bizimkiler!" diye bağırarak uyandı. Doğruldu. Üstündeki kertenkeleler kaçıştı. Limana baktı. Hakikaten kalenin karşısına bir donanma gelmişti. Kadırgaların, yelkenlilerin, küreklerin biçimine dikkat etti. Sarardı, gözlerini açtı. Kalbi hızla çarpmaya başladı. Ellerini göğsüne koydu. Bunlar Türk gemileriydi, kenara yanaşıyorlardı. Gözlerine inanamadı. "Acaba rüyam devam mı ediyor?" şüphesine düştü. Fakat uyanırken rüya görülür müydü? Kanaat getirmek için ellerini ısırdı. Yerden sivri bir taş parçası aldı. Alnına vurdu. Evet işte hissediyordu, uyanıktı. Gördüğü rüya değildi. (6.sınıf)

Örnek 3. Topaç (kendi kendine):

— Allah Allah... Bu sefer de başka türlü saçmalamaya başladı. (yüksek sesle) :

Hayır efendim hayır... Size isminin Topaç olduğunu söyledim ya... Nasıl değil?

Benim başka ismim falan yok ayol? İnanmazsanız işçi idaresinden sorun... Göreceksiniz ki... (7.sınıf)

Örnek 4. *Ben de kendimce sınamak istedim bunu. Bakayım dedim, uğursuzluk getirecek mi başımıza? (8.sınıf)*

Alt Başlık: Kendi kendini ve başkalarını sorgulayabilme.

Örnek 1. *Evet... Orman küstü bize... Uzaklaşıyor bizden... Daha doğrusu biz küstürdük onu; yaktık, kestik, kemirttik... Hâlâ da baltamız gövdesine dayalı, ateşimiz bağrını kavuruyor, keçimiz ciğerini kemiriyor. Böylesine canına kıydığımız orman, nasıl dizimizin dibinde, gözümüzün önünde durur artık? Alır başını uzaklaşır, dağlara tepelere sığınır, insanoğlunun şerrinden. (6.sınıf)*

Örnek 2. *Soğuk ama güvenli bir zırhın arkasında, sıcak sohbetlerimiz de "kilitleniyor". Dökme demirden kilit ve anahtarları, kapı eşiklerini, belli belirsiz bir çocukluk anısı olarak da olsa hatırlayacak mı yeni gelen nesil? (7.sınıf)*

Örnek 3. *Şüphesiz, eski binalarda gördüğümüz o süslü edevat, böyle dükkânlarda, bu nezaketle, bu özenle, bu kanaatle işlenir, yapılırdı. Sanata böyle dindarca bir bağlılık vardı. Her şeyi inkâr eden bu devre gelmemiş olsaydı, şüphesiz bu güzel şeyler sönüp gitmeyecekti. –Yazıklar olsun o zamana ki bütün kutsal değerleri inkâr ettirmiş, kanaatleri öldürmüş, huzur ve rahatı söndürmüş, demiri kaldırmış, yerine tenekeyi doldürmüştür.(8.sınıf)*

Alt Başlık: Ön yargılı davranmama.

Örnek 1. *Yaşlı adam elini paltosunun cebine attı. Ogün'ün küçük elinin içine bir şey sıkıştırdı. Ogün, telaşlı adımlarla yürürken bir süre avucunun içindekine bakamadı. Caddedeki kalabalıktan sıyrılmaya çalışırken elini açtı. Dedenin eline sıkıştırdığı kâğıt kaplı ucuz bir şekerdi. Vermek için bula bula bunu mu bulmuştu? Sinirlendi. Avucundaki şekeri yol boyunca uzanan parkın içine fırlatacağı ki vazgeçti. Kâğıdını soyup ağzına attı. Hiç beklemediği kadar güzel bir tat alarak çiğnemeye başladı. Kokulu şeker tüm ağzına yayıldı. Hoş bir lezzet bıraktı. Ogün şaşırıldı. "Hayret!" dedi kendi kendine. Anlattıkları masallara gizli bir tat katmasını bilen dedeler, kim bilir verdikleri şekerlere de böylesi bir tat katıyorlardır belki. (5.sınıf)*

Örnek 2. *Hoca'nın Karısı— Ayşe... Kız Ayşe, bir yol git de bak bakalım, bu adam nerede kaldı? Ahmet Ağa'nın köşeye kadar varıver.*

Ayşe— ...

Hoca'nın Karısı— Kız sana söylüyorum, işitmiyor musun? (Dışarıdan bir gürültü kopar.)

Hoca'nın Karısı— Elin kırılısın inşallah. Yine kim bilir neleri devirdin kız?

(Hoca elinde takkesiyle girer.)

Hoca— Kızın günahını alma hanım. İşi bir anlayıver de ondan sonra konuş.

Hoca'nın Karısı— İlahi Hoca, takke o güürültüyü çıkarır mı?

Hoca— Eeee, altında ben vardım işte.(6.sınıf)

Örnek3. Teneffüste Seçil ve Serdar yanıma gelip programı birlikte hazırlayabileceğimizi söylediler. Hemen oturduk. Neler yapabileceğimizi ve hangi kaynaklardan ne şekilde yararlanabileceğimizi konuştuk. Bu sırada duvar kenarında oturan ve yeni tanıştığım Hilal de bizi uzaktan ilgiyle dinliyordu. Dört haftalık gözlemlerime göre Hilal, sessiz, içine kapanık ve sakin biriydi. Sınıfta pek söz almaz, derslere nadiren katılırdı. Onun bizi dinlediğini görünce ona seslendim:

— Hilal sen de bize katılmak istemez misin? Hilal şaşırmişti, bir şey diyecek oldu, diyemedi. Seçil ve Serdar'ın da bakışları Hilal'e yönelmişti. Tekrar sordum:

— Çalışmamızda seni de aramızda görebilir miyiz?

— Şey ben, dedi Hilal. Nasıl olur ki ben yapabilir miyim? Serdar:

— Dedem söylemişti. Bir işi başarmak istiyorsan önce korkularını yenecek ve kendine güveneceksin. Sonrası iyi bir planlama ve düzenli çalışmadır.

Şimdi herkes Hilal'in gözlerine bakıyor, onun evet demesini bekliyordu. Hilal çok heyecanlanmıştı, bunu gözlerinden okuyabiliyordum.

— Evetevet, ben de çalışmak isterim, isterim de ben ne yapacağımı bilmiyorum ki, deyince hep birlikte gülüşmüştük. Hilal de bizim kahkahalarımıza katılmış ve yerinden kalkarak yanımıza gelmişti. (7.sınıf)

Örnek 4. Yaşadığı çağda, birçokları yeryüzünde insan varlığının değersiz olduğu görüşünü öne sürüyordu ama bizim insancıl şairimiz dünyayı eşsiz güzelliklerinin hepsiyle bağrıma basıyordu:

"Bu dünya bir gelindir yeşil kızıl donanmış

İnsan böyle geline bakar bakar doyamaz" (8.sınıf)

Alt Başlık: Çelişkileri fark edebilme.

Örnek 1. La Fontaine (La Fonten), sabahleyin erkenden kalkmış, elini yüzünü yıkamış, kahvaltısını yapmıştı. "Tembel dediğiniz o çocuk beni üç kez okudu." Diye söze karıştı: "Ayrıca defalarca arkadaşlarına anlatıp durdu. Şu koca kitaplıkta daha hiç okunmayanlar varken benim üç kez okunmuş olmam biraz düşündürmeli sizleri, bu durum dünyanın her

köşesi için geçerli. La Fontaine'in adını bilmeyen, duymayan çocuk yoktur yeryüzünde. Hepsi en az bir fablını bilir. Her fablının arkasından güldükleri kadar düşünürler de. (6.sınıf)

Örnek 2.(Acele sağ tarafa koflar, kulisin kenarında telefonla konuşur.) Alo, alo... Kim konuşuyor? Güngörmez Ülkesi prensinin yaveri mi? Ne diyorsunuz? Prens bugün gelemecek mi? Peki ama öyleyse... Alo, alo... Hay Allah, telefonu kapadılar. (sahneye gelerek) Allah Allah... Prens bugün gelemecekse biraz evvel gelen adam kim öyleyse? Hah, işte bu tarafa doğru geliyor. Belli etmeden anlamaya çalışayım. (7.sınıf)

Örnek 3. Halam, ilk çiçeğini veren bitkileri görünce çok mutlu olur, sevinirdi ama bu kez öyle olmadı. Diz çöküp yakından bakmaya başladı, çiçekleri inceledi. Derin derin düşünmeye başladı. (8.sınıf)

Alt Başlık: Bir düşünceye veya inanca etraflıca düşünmeden ve araştırmadan bağlanmama.

Örnek 1.Pazartesi, okulun kapısından içeriye girerken elimdeki dosyada yaptığım araştırmalar, kafamda da söyleyeceğim sözler vardı. Birden arkamdan birinin seslendiğini duydum. "Onur yavrurum, bak bakalım güzel olmuş mu şimdi?" İlhan Amca'ydı seslenen. Hani "Donald Amca Büfesi"ni işleten İlhan Amca. Ödevle ilgili ilk konuşmamı onunla yapmıştım. Nasıl da sevinçli görünüyor! Yeni bir tabela yaptırmış onu gösteriyor bana. Üzerinde "DONALD AMCA" yerine ne yazdırmış biliyor musunuz? "İLHAN AMCA". Demek ki birkaç soru, biraz söyleşmek insanların dil konusunda kıpırdamasına yetecekti. Yeter ki bize sunulan her yeniliğe sorgusuz sualsiz atlamayalım, özellikle dil konusunda. (5.sınıf)

Örnek 2.Dönemin öğretim kurumları tutucu bir eğitim veriyordu. Neyse ki kendi kendine de olsa Galileo, henüz küçükken edindiği gözlem yapma alışkanlığını, deneylerle desteklemeyi öğrenmişti.Bu konuda da düşüncesinin doğruluğunu ortaya koymak için bir deneyden yararlandı ve herkesin doğruluğuna inandığı "Aristo fiziği" olarak bilinen bilimsel öneriler dizisinde bazı yanlışlar olduğunu kanıtladı. Bunun ne sakıncası olabilirdi ki! Sonuçta Aristo da bir insandı ve elbette o da hata yapabilirdi. (6.sınıf)

Örnek 3."Bazı şeyleri kestirip atmadan önce düşünmelisin Yılmaz. Onca yıldır insanların denediği, gözlediği, doğru Bellediği şeyleri birdenbire boş inanç deyip atamazsın."(8.sınıf)

2. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerde Yaratıcı Düşünmeye İlişkin Bulgular

Ortaokul (5, 6, 7, 8. Sınıflar) Türkçe Ders Kitaplarındaki metinlerde yer alan yaratıcı düşünmeye ilişkin bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yaratıcı Düşünmeye İlişkin Bulgular

YARATICI DÜŞÜNME	Alt Beceriler	5.Sınıf	6.Sınıf	7.Sınıf	8.Sınıf
		<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
	yeni, farklı bilgiler ve ürünler ortaya koyma	5	1	10	3
	olaylara farklı bakış açısıyla bakabilme	1	3	2	2
	sorunlara kendine özgü çözümler bulabilme	3	3	8	3
	konu veya durumla ilgili çok sayıda düşünce üretme	1	1	3	2
	bir kavramı kendine göre tanımlayıp yorumlama	0	1	4	7
	uzak bağdaştırmalar yapabilme	5	14	13	9
	yakın bağdaştırmalar yapabilme	5	3	10	7
	kendini ifade etmede farklı yollara başvurma	1	0	11	0
	sıra dışı sorular sorma	2	0	7	2
	bilinenlerle yetinmeyip yeni fikirler üretmeye çalışma	2	0	2	6
	Toplam	26	26	70	41

Tablo 3'e bakıldığında yaratıcı düşünme becerisine yönelik bulguların Türkçe ders kitaplarında düzenli olarak dağılım göstermediği görülmektedir. Bulguların toplam değerleri incelendiğinde 5. sınıf ders kitabında ($f=26$); 6. sınıf ders kitabında ($f=26$); 7.sınıf ders kitabında ($f=70$); 8.sınıf ders kitabında ($f=41$) noktada yaratıcı düşünme becerisine yönelik ifadeler bulunmaktadır. 5.sınıf ve 6.sınıf ders kitaplarındaki yaratıcı düşünmeye ilişkin bulguların toplam değerler açısından benzer olduğu görülmektedir.

Alt beceriler açısından bakıldığında, yaratıcı düşünme becerisinin alt becerileri bazı noktalarda benzer değerler gösterse de genel olarak düzensiz bir dağılım göstermektedir. Alt becerilerin 5.sınıftan 8. sınıfa doğru dağılımına bakıldığında sırasıyla yeni, farklı bilgiler ve ürünler ortaya koyma ($f=5$; $f=1$; $f=10$; $f=3$); olaylara farklı bakış açısıyla bakabilme ($f=1$; $f=3$; $f=2$; $f=2$); sorunlara kendine özgü çözümler bulabilme ($f=3$; $f=3$; $f=8$; $f=3$); konu veya durumla ilgili çok sayıda düşünce üretme ($f=1$; $f=1$; $f=3$; $f=2$); bir kavramı kendine göre tanımlayıp yorumlama ($f=0$; $f=1$; $f=4$; $f=7$); uzak bağdaştırmalar yapabilme ($f=5$; $f=14$; $f=13$; $f=9$); yakın bağdaştırmalar yapabilme ($f=5$; $f=3$; $f=10$; $f=7$); kendini ifade etmede farklı yollara başvurma ($f=1$; $f=0$; $f=11$; $f=0$); sıra dışı sorular sorma ($f=2$; $f=0$; $f=7$; $f=2$); bilinenlerle yetinmeyip yeni

fikirler üretmeye çalışma (f=2; f=0; f=2; f=6) şeklinde yer almaktadır. Alt becerilerden bir kavramı kendine göre tanımlayıp yorumlama becerisine ilişkin 5.sınıflarda; kendini ifade etmede farklı yollara başvurmaya 6 ve 8. sınıflarda; sıra dışı sorular sorma ve bilinenlerle yetinmeyip yeni fikirler üretmeye çalışma becerilerine ilişkin 6.sınıflarda herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır.

Yaratıcı Düşünmenin Alt Becerilerine İlişkin Örnekler

Alt Başlık: Yeni, farklı bilgiler ve ürünler ortaya koyma.

Örnek 1.Öykümüzün sonuna yaklaşıyoruz. 17 Aralık 1903... Wright Kardeşler, adını "Uçucu-1" koydukları motorlu hava aracının motorunu çalıştırıp el sıkışıyorlar. *Oroville Wright aracın içine yerleşiyor, kardeşine "hazırım" işaretini veriyor. Araç hareket ediyor. Gittikçe hızlanarak ilerliyor ve sonunda yerden havalanıyor! İşte, ilk uçak! (5.sınıf)*

Örnek 2.Şu hâlde orman, sadece zevkimizin, sağlığımızın kaynağı değil; sadece suyumuzun kaynağı değil, toprağımızın da koruyucusudur; boğazımızın, sırtımızın da sigortasıdır. Bu sebepledir ki geçenlerde Büyük Millet Meclisinde bilgi veren Orman Genel Müdür Yardımcısı: "Ya orman ya keçi." dedi. "Orman olan yerde keçi, keçi olan yerde orman olamaz." Ormana zarar veren her şeye karşı koymakla; onu korumakla, çoğaltmakla, vatana ziynet ve bereket kazandırabiliriz. (6.sınıf)

Örnek 3.Anadolu'da oya onu yapan kadının yaşam öyküsüdür. Kız çocukları 6-7 yaşlarında oya yapmaya başlarlar. *İğne, iplik tutamayacak yaşa gelene dek bu örgüyü yapmayı sürdürürler. Tüm yaşam boyunca duygularını, gizlerini, inançlarını, mutluluklarını oya denilen bu yapma çiçekle dile getirirler. (7.sınıf)*

Örnek 4.Daha sonra bir masa, bir sandalye yaptım. Böylece rahat rahat yemek yiyebilecektim. Bunları elimden gelen tüm becerimi kullanarak en iyi biçimde yapmayı başardım. Böylece yerime iyice yerleşip anılarımı yazmaya başladım. Mürekkeğim bitinceye dek yazmayı sürdürdüm. (8.sınıf)

Alt Başlık: Olaylara farklı bakış açısıyla bakabilme.

Örnek 1.Küçük kardeşin elinde para yoktu. Tane tane konuşmaya başladı:

– Ben de o parayı mühendislik fakültesi son sınıfta okuyan bir öğrenciye burs olarak verdim. Şimdi o kardeşimiz projesini sunacak, dedi. Herkes hayretle birbirine bakarken bir genç, elindeki dosyalarla girdi salona. Oradakileri selamladıktan sonra anlatmaya başladı:

– Efendim, insanlar en çok suya ve enerjiye gereksinim duyarlar. Ben de bu ikisi üzerinde çalıştım. Enerjiyi araştırırken gördüm ki bazı enerji kaynakları bitmek üzere. Bitmeyen bir enerji var mı, diye düşünürken güneş geldi aklıma. Bende güneş enerjisiyle su ısıtma ve elektrik elde etme teknikleri üzerinde yoğunlaştım. Ürünümüz on yıl garantili olacak. (5.sınıf)

Örnek 2.Şöyle düşünemez miyiz? Farz edelim ki hiç orman kalmadı ya da hiç orman yoktu yurdumuzda. Ne ile besleyecektik keçimizi? Ne yakacaktık o zaman? Belki daha çabuk yem bitkilerine, yoncaya, korungaya sarılırdık; belki de zengin linyit, taş kömürü ocaklarımız şimdi harıl harıl çalışıyor olacaktı. Biz işin kolayına gidiyoruz. Yarını, çocuklarımızı düşünmüyoruz ormanları tüketmekle. Evet, bir başka vatanımız yok artık, varımızı yoğumuzu bu vatani cennetleştirmek için kullanmalıyız. Vazifemiz, gelecek nesillere daha mamur bir yurt bırakmak olmalıdır. (6.sınıf)

Örnek 3.Kardan adamın boyun bağıını düzeltirken,

– Aslında, diyor, kardan adama bir astronot elbisesi giydirebilseydik, ne hoş olurdu.

– Amma attın! diyoruz.

– Öyle demeyin diyor. Kardan adamların da astronot olmaya hakkı var.

– Onlar su damlasıyken buharlaşıp göğe çıkıyorlar, profesör, diyorum. Onların mekiğe filan ihtiyacı yok. (7.sınıf)

Örnek 4.Büyük eserlerde tesadüfün rolü pek az olduğu gibi, artık büyük eser yapılması imkânsızlaşacak bir zaman da olmayacaktır. Bizden sonra gelecek yaratıcılar henüz doğmadılar: Onların bütün şerefleri, şanları ve eserleri, her ne olacaksa doğmuş ve doğacak olanlar için büyüklük fırsatları değil midir? (8.sınıf)

Alt Başlık: Sorunlara kendine özgü çözümler bulabilme.

Örnek 1.Annem evden çıkmadan önce son bir kez anneannemi aradı:

– Anne, gerekli her şeyi aldın mı yanına? İlaçlarımı unutmadın, değil mi? Göz damlanı? Tansiyon hapların? Hangi valizi aldın? Taşıyamazsın sen, inince zor olur. Tekerlekli olanı al. Hem sapına kurdele bağlamayı sakın unutma, otobüste başkasının valiziyle karışır falan... (5.sınıf)

Örnek 2.İyi bir öğrenci olan Mustafa, kısa sürede bütün öğretmenlerinin dikkatini çekti. Özellikle matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Bey onunla

yakından ilgilendi. Mustafa'nın derste gösterdiği başarılarından etkilenen öğretmeni ona "Senin adın da Mustafa benim adım da. Bu böyle olmayacak, aramızda bir fark bulunmalı. Bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun." dedi. (6.sınıf)

Örnek 3.*Ayağı öpülmeyen şah, kızgınlığından sapsarı kesildi. Gözlerinin beyazlığı kayboldu. Mektubu aldı. Muhsin Çelebi, tahtın önünden çekilince şöyle bir etrafına baktı. Oturacak bir şey yoktu. Gülümsedi. İçinden: "Beni mecburen ayakta, saygı vaziyetinde tutmak istiyorlar galiba?" dedi. Bir an düşündü. Bu hakarete nasıl mukabele etmeliydi? Hemen, sırtından "Pembe İncili Kaftan"ı çıkardı. Tahtın önüne serdi. Şah İsmail, vezirleri, kumandanları şaşırılmışlar, hayretle bakıyorlardı. Sonra bu kıymetli kaftanın üzerine bağdaş kurdu. (7.sınıf)*

Örnek 4.*Beyin aklına güzel bir fikir gelir. Denizin ortasına bir kale yaptıracaktır. Kızını da oraya yerleştirecektir. Yılan sudan geçemeyeceğine göre de kızı kurtulacaktır. Hemen bu fikrin gerçekleşmesi için planlar hazırlanır ve bugünkü Kız Kalesi'nin bulunduğu yerde binanın yapılmasına başlanır.(8.sınıf)*

Alt Başlık: Konu veya durumla ilgili çok sayıda düşünce üretme.

Örnek 1.*Ödevi ben alıp öğretmenimizin bu konuyu abarttığını, insanların Türkçeyi yerinde, doğru ve severek kullandıklarını ispat etmek istedim. Hemen parmak kaldırdım. "Ödevi ben almak istiyorum öğretmenim." Benim pek hevesli görünmeme sevinmişti. Araştırmamı nasıl yapacağımı anlattı. İş en yakın çevremden başlayacakmışım. Konu, "Çevremizdeki Dil Bozuklukları..." "İş yerlerinin adından başlayabilirsin Onur. Bize göstermek için fotoğrafını çekebilirsin ya da yalnızca adres belirtebilirsin. İş yeri sahipleriyle bu konuda röportaj yapabilirsin. Gazete, televizyon ve radyo yayınlarını, bu yayınlardaki reklâmları izleyip sonuçlar çıkartabilirsin. Şimdi sınıfın penceresinden karşıya, sokaktaki büfeye bakın. Büfenin adını okuyun bakalım." dedi öğretmenimiz. (5.sınıf)*

Örnek 2.*Balkanlarda hızla yayılan bu ayrılıkçı fikirler, Osmanlı Devleti'ni zaman içinde çok ciddi sıkıntılara düşürmüştür. Aydınlar ve devlet adamları bu sıkıntıları ortadan kaldırmaya yönelik çeşitli arayışlara girmişler, farklı fikir ve görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüş ve düşüncelerin ortak amacı, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmaktı. (6.sınıf)*

Örnek 3.*Peki şimdi "Türkçezenler" yani Türkçeyi kalpten seven ve bu dili bir kıta gibi karış karış gezenler bir araya gelseler, internette bir forum kursalar, oraya damla*

damla bildikleri deyimleri, atasözlerini, yöresel ve bölgesel lafları koysalar, aynı zamanda kaybolmasını istemedikleri dilsel nüansları ekleseler, kendi ailelerinden duydukları özgün kelimeleri paylaşırsalar ve böylece ortaya geni, dinamik, genç ruhlu, global bazlı bir platform çıksa fena mı olur? (7.sınıf)

Örnek 4. *Bir yaban keçisi vurdum. Bir tanesini de yaraladım. Yakalayıp evime getirdim. Evde bacağımı tedavi etti, iyileşti. Bana alıştı. Çadırımın önündeki otlukta otluyor, hiç kaçmıyordu. Aklıma hayvan beslemek düşüncesi geldi. Barut ve kurşunlar bitince bunlarla beslenebileceğimi düşündüm.*(8.sınıf)

Alt Başlık: Bir kavramı kendine göre tanımlayıp yorumlama.

Örnek 1. *Balkanlarda hızla yayılan bu ayrılıkçı fikirler, Osmanlı Devleti'ni zaman içinde çok ciddi sıkıntılara düşürmüştür. Aydınlar ve devlet adamları bu sıkıntıları ortadan kaldırmaya yönelik çeşitli arayışlara girmişler, farklı fikir ve görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüş ve düşüncelerin ortak amacı, Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmaktı.* (6.sınıf)

Örnek 2. *Çok aşına olduğumuz "Turkishdelight" tanımlamasının ise İstanbul'dan lokum alan bir İngiliz turistin, ülkesine götürdüğü lokumları o zaman ki adıyla "rahat-ülhulküm" diyememesi ve "Turkishdelight" adıyla anlatması üzerine ortaya çıktığı söyleniyor* (7.sınıf)

Alt Başlık: Uzak bağdaştırmalar yapabilme.

Örnek 1.

BulutlarkaraçalıyorduGelibolu'dan.

Mevsimlerboşa susuyordu.

Yüreği kan ağlıyordu,

Şanlı bir tarihin.

Denizler yorgun, ağaçlar şaşkındı. (5.sınıf)

Örnek 2.

Ova elleriçiçek,yaylaomuzlarıkar,

Devrimleri önünde yok oldu karanlıklar.

Devcesine dineldi çağı yenileyerek,

Görüntüsü ulaştı tutsak uluslara dek. (6.sınıf)

Örnek 3.

Mustafa Kemal'i düşünüyorum

Altın saçları dalgalanıyor rüzgârda,

Mavi gözleri ıslık ıslık görüyorum.

Uykularıma giriyor her gece

Ellerinden öpüyorum. (7.sınıf)

Örnek 4.

"İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı;

Başında eski âlemlerin sarhoşluğu,

Loş kayıkhaneleriyle bir yal;

Dinmiş lodoların uğultusu içinde

İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı" (8.sınıf)

Alt Başlık: Yakın bağdaştırmalar yapabilmek.

Örnek 1.

Çuval çuval sarı buğday

Üflenmezsen durmadan say

Mısırımız altın sarısı

Arpası, mercimeği darısı

Anadolu'm ürün anası (5.sınıf)

Örnek 2.

Ey şimdi süzgün, rüzgârlarda dalgalı;

Barışın güvercini, savaşın kartalı...

Yüksek yerlerde açan çiçeğim;

Senin altında doğdum,

Senin dibinde öleceğim. (6.sınıf)

Alt Başlık: Yakın bağdaştırmalar yapabilme.

Örnek 3.

Severim renkleri turuncu, sarı,

Göğün mavisini, ala dağları.

Çağlayan suları, yeşil bağları,

Çiçekli, meyveli dalı severim. (7.sınıf)

Alt Başlık: Yakın bağdaştırmalar yapabilme.

Örnek 4.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;

Serin serin Kapalı Çarşı;

Cıvı cıvı Mahmutpaşa;

Güvercin dolu avlular.

Çekiç sesleri geliyor doklardan,

Güzelim bahar rüzgârında ter kokuları;

İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı; (8.sınıf)

Alt Başlık: Kendini ifade etmede farklı yollara başvurma.

Örnek 1. *Heykel, ilk insanlardan beri var olan bir sanat dalı. İlk insanlar, etkilendikleri, beğendikleri, saygı duydukları, onurlandırmak ya da anlamak istedikleri*

varlıkların heykellerini yaptılar. Böylece kendilerini ifade ettiler. Üstelik bu hâlâ devam ediyor. Heykeltıraşlar yine aynı nedenlerle heykel yapıyorlar. Bu yolla düşünce ve gözlemlerini bize aktarmaya çalışıyorlar. Bunu yaparken de bilgilerini, deneyimlerini ve yaratıcılıklarını kullanıyorlar. (5.sınıf)

Örnek 2.Doğa ile dinin, Tanrı ya da Tanrıça ile insanın, şiir ile mitolojinin kaynaştığı bir topraktır Anadolu. Burada insanlar, on iki bin yıldır motifler aracılığı ile iletişim kuruyorlar. Orta Anadolu'da Çatalhöyük ve Hacılar'da, Güney Anadolu'da Çayönü'nde, yani tarihin ilk yerleşimlerinde görülen simgeleri, günümüz kilim, halı, çorap, eldiven vb. gibi el sanatları ürünlerinde de bulmak olasıdır. (7.sınıf)

Alt Başlık: Sıra dışı sorular sorma.

Örnek 1.Hiç, bir günde on milyon tane çiçeği ziyaret ettiniz mi? Sofralarımızın tatlı gıdası balı üreten arılar, bizim için imkânsız olan bu ziyaretleri yapabiliyor. (5.sınıf)

Örnek 2.Acaba ilk çağlarda yaşayan insanları mağara duvarlarına bir bakıma ilk karikatürler diyebileceğimiz çizimleri yapmaya zorlayan neydi? Niçin böyle bir şeye ihtiyaç duydular? Birtakım duygu ve düşünceleri söz ile anlatamadıkları için mi? Birbirleriyle daha iyi bir iletişim kurabilmek için mi? (7.sınıf)

Örnek 3. Küçük Sinan (Mimar Sinan), dedesiyle her gittiği yeri böyle inceler, ona bazı şeyler sorardı. Bir gün camiye gezerken dedi ki:

– Dedeciğim, acaba biz de böyle büyük yapılar yapamaz mıyız? (8.sınıf)

Alt Başlık: Bilinenlerle yetinmeyip yeni fikirler üretmeye çalışma.

Örnek 1. Pınar, diğer sıradan çizimleri bir yana itip büyük, temiz bir kâğıt çektii önüne. Çizdikçe, ekledikçe, boyadıkça güzelleşiyordu artık malzemelerden kurgulanan heykel. Baş bölümünü bebek kafalarından, kollarından birini evcilik takımlarından, diğer kolunu araba ve kamyonlardan, gövdeyi de oyuncak robotlardan oluşan çizimlerle tamamladık.

Öyle bir yere geldik ki tıkağımız kaldık. Bacaklar... Gövdenin alt bölümüne öyle bir şey yerleştirmeliydik ki hem bütünlüğü uygun bir biçimde tamamlamalıydı hem de çok çarpıcı ve çocukların çok sevdiği bir şey olmalıydı. "Buldum!" diye öyle bir haykırışım ki elma yiyen Pınar şaşkınlıktan ağzındaki kocaman parçayı çiğnemedi yutuverdi.

“Ne buldun da öyle bağırdın?”

“Bisiklet Pmar, bisiklet! Bacaklarını çocuk bisikletlerinden yapmalıyız.”

Hemen yarım kalan heykel çiziminin başına geçtik. Bir bacağına o, diğerini ben bisiklet çizimiyle tamamlayıverdik. Annemle babama projemizle ilgili fikirlerini sorduk. (5.sınıf)

Örnek 2. *Alper, “Beş dakikaya kalmaz gelirim.” Deyip ayrılıyor. Biraz sonra elinde bir tükenmez kalem ve birkaç zeytin tanesiyle yanımıza dönüyor. Bir dakika! Ama bu zeytinler siyah değil, yeşil.*

– Siyah zeytin bulamadın mı, Alper? diyoruz.

– Bulamadığım için değil, diyor. Bütün kardan adamlar kömür gözlü olacak değil ya. Bizim kardan adamımız da yeşil gözlü olsun. Bu da bir ilk olacak galiba. Yeşil gözlü kardan adam. (7.sınıf)

Örnek 3. *Fakat yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz.(8.sınıf)*

Tartışma ve Sonuç

Günümüzde kaliteli bir eğitim, geleceğimiz olan gençlerin yetiştirilmesinde en önemli unsur hâline gelmiştir. 21. yüzyılda tüm öğrencilerin bazı temel becerilere sahip olmaları, ekip hâlinde çalışabilmeleri, değişikliklere kolayca uyum sağlayabilmeleri, karar verme ve problem çözebilmeleri, yazılı ve sözlü iletişim kurabilmeleri ve sorumluluk alabilmeleri beklenmektedir (Kalyoncu 2012:109). Bu beklentilerin karşılanmasında da okullarımızın önemli bir yer tuttuğu apaçık ortadadır. Bahsedilen becerilerin kazandırılmasında başta Türkçe dersi olmak üzere diğer derslerin de bir bütün halinde birbiriyle uyumlu ve etkili bir iletişim içinde olması gerekmektedir.

Günümüzde kaliteli bir eğitim, geleceğimiz olan gençlerin yetiştirilmesinde en önemli unsur hâline gelmiştir. 21. yüzyılda tüm öğrencilerin bazı temel becerilere sahip olmaları, ekip hâlinde çalışabilmeleri, değişikliklere kolayca uyum sağlayabilmeleri, karar verme ve problem çözebilmeleri, yazılı ve sözlü iletişim kurabilmeleri ve sorumluluk alabilmeleri beklenmektedir.

Türkçe dersinin temel amacı, öğrencilerin Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanabilmelerini sağlamaktır. Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma amacının yanındabireylerin iyi bir düşünür olarak toplumda yerlerini almaları için, yaşam boyu edindikleri bilgileri işlemekten geçirerek üst düzey düşünme becerilerine sahip olmaları gerekmektedir.

Türkçe dersinin temel amacı, öğrencilerin Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanabilmelerini sağlamaktır. Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma amacının yanındabireylerin iyi bir düşünür olarak toplumda yerlerini almaları için, yaşam boyu edindikleri bilgileri işlemekten geçirerek üst düzey düşünme becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. Bunlardan birisi bireyin bilgiyi sorgulayarak kabul etmesini, alternatif bakış açıları geliştirerek etkili kararlar almasını sağlayan eleştirel düşünme becerisi; diğeri ise bir ürün meydana getirmede, gerek iletişim kurmada gerekse de günlük hayatta birçok problemin üstesinden gelmede eşsiz bir araç olan yaratıcı düşünme becerisidir. Çünkü yeni İlköğretim Programı, bireylerin kendilerinin öğrenmelerine ve edindikleri bilgiyi yapılandırılmalarına vurgu yapmış, "öğrenmeyi öğrenme" üzerinde durmuştur. Bu durum öğrenmenin sadece sınıf içinde değil, yaşamın içinde gerçekleştirilen bir kavram olarak da kabul görmesine zemin hazırlamaktadır (Hayırsever, 2010:205).

Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında eleştirel düşünme becerisinin Türkçe ders kitaplarında çok fazla yer bulamadığı

görülmektedir. Eleştirel düşünmenin incelenen Türkçe ders kitaplarındaki kullanım sıklığına sınıf seviyesine göre 5.sınıftan 8.sınıfa doğru bakıldığında ($f=69$; $f=67$; $f=114$; $f=144$) şeklinde bir durumla karşılaşılmaktadır. Genel dağılıma bakıldığında çocuğun zihinsel gelişimi göz önünde bulundurularak eleştirel düşünme becerisinin 5.sınıftan 8.sınıfa doğru artan bir grafik sergilediğini söylemek yerinde olacaktır. Sınıf seviyesi arttıkça zihinsel becerilerin de artacağı düşünülürse bu durum beklenen yönde bir gelişmedir. Ayrıca 8.sınıf ders kitabında eleştirel düşünme becerisine diğer sınıflara göre yüksek düzeyde ($f=144$) yer verildiği görülmektedir. Yine 7.sınıf Türkçe ders kitabında bu becerinin azımsanmayacak bir düzeyde ($f=114$) kullanıldığı anlaşılmaktadır. 5 ve 6.sınıflarda birbirine çok yakın frekansların

($f=69$; $f=67$) yer aldığı görülsede bu oranın eleştirel düşünme becerisini kazandırma açısından diğer sınıflara göre yeterli olmadığı görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara eleştirel düşünme becerisinin alt becerileri açısından bakıldığında bu becerilerin ders kitaplarının hiçbirinde benzer bir dağılım göstermediği görülmektedir. Örneğin sebep-sonuç ilişkileri kurma 5.sınıf kademesinden 8.sınıfa doğru sırasıyla ($f=6$; $f=3$; $f=12$; $f=32$), okurken, dinlerken vb. zihninde sorular oluşturma ($f=5$; $f=0$; $f=4$; $f=6$), amaç sonuç ilişkisi kurma ($f=8$; $f=1$; $f=5$; $f=10$) şeklinde dağılım göstermektedir. Ayrıca alt becerilerden yorum yapma ($f=26$; $f=23$; $f=23$; $f=31$), sebep-sonuç ilişkilerini bulma ($f=6$; $f=3$; $f=12$; $f=32$), bir olayın, durumun, konunun olumlu-olumsuz-eksik yönlerini ortaya koyma ($f=4$; $f=6$; $f=7$; $f=18$), çıkarımlarda bulunma ($f=1$; $f=3$; $f=11$; $f=13$) gibi becerilerin diğer becerilere göre daha belirgin olduğu görülmektedir. Diğer alt becerilere araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarında yeteri kadar yer verilmediği tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen bu sonucun benzer araştırma sonuçlarıyla tutarlı bir görünüm sergilediği anlaşılmaktadır. Örneğin Temizkan (2014: 57)'ın araştırmasında da eleştirel düşünme becerisinin ders kitapları arasında düzensiz bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre ders kitapları, öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini kazandırma açısından yetersizdir. Hezen (2009:126) de Türkçe Dersi Öğretim Programı (1-5. sınıflar)'nda yer alan kazanımların temel becerileri verme açısından uygunluğunu belirleme amacıyla yaptığı çalışmada, eleştirel düşünme becerisinin sıklığını 163, yaratıcı düşünme becerisinin sıklığını ise 106 olarak belirlemiştir. Buna göre Öğretim programı ve kılavuzunda eleştirel düşünme ile yaratıcı düşünme becerilerinin diğer becerilerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre ders kitaplarında olduğu gibi program ve kılavuzda da temel beceriler dengeli olarak dağılmamıştır. Bir bireyin edindiği bilgileri sınıflandırması, bilgilerin doğruluğunu sınaması, bir düşünceye, inanca etraflıca düşünmeden, araştırmadan bağlanmaması, benzerlikleri ve farklılıkları yakalayabilmesi, çelişkileri fark edebilmesi çağa ayak uydurma ve başarılı olma yolunda en az diğerleri kadar önemli alt becerilerdir. Bu alt becerilerin ders kitaplarında yeteri kadar yer almaması, çağın gerektirdiği insan tipinin yetiştirilmesi adına önemli bir eksikliklerdir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara eleştirel düşünme becerisinin alt becerileri açısından bakıldığında bu becerilerin ders kitaplarının hiçbirinde benzer bir dağılım göstermediği görülmektedir.

Diğer alt becerilere araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarında yeteri kadar yer verilmediği tespit edilmiştir.

Araştırmada incelenen ikinci temel beceri olan yaratıcı düşünmenin Türkçe ders kitaplarındaki kullanım sıklığına sınıf seviyesine göre bakıldığında 5.sınıftan 8.sınıfa doğru ($f=26$; $f=26$; $f=70$; $f=41$) şeklinde bir görüntü ile karşılaşılmaktadır. Yaratıcı düşünmeyle ilgili elde edilen bu veriler oran olarak çok az; öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme adına da oldukça yetersizdir. Ayrıca bu verilerin sınıf düzeyleri arasında çok düzensiz bir dağılım gösterdiği de göze çarpmaktadır. 5. ve 6.sınıf ders kitaplarında yaratıcılıkla ilgili

eşit frekanslar ($f=26$; $f=26$) elde edilmiş olsa da bu oranların 7.sınıf ders kitabına oranla çok düşük seviyede kaldığı görülmektedir. İlkokul kademesinden ortaokul kademesine geçen çocukların zihinsel seviyeleri göz önünde bulundurulduğunda 5. ve 6.sınıf kitaplarının yaratıcı düşünme becerisi açısından daha da verimli olması beklenmektedir. Geniş bir hayal dünyasıyla ortaokula gelen öğrencinin bu kademe de hayalden ve yaratıcılıktan soyutlanmaması gerekir. Çünkü yaratıcılık yaşamın tüm safhalarında insanoğlunun kullandığı en önemli becerilerden biridir. Bu bilgi ışığında bakıldığında incelenen Türkçe ders kitaplarının yaratıcı düşünme becerisi nakazandırma açısından tatmin edici düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilere alt beceriler açısından bakıldığında ders kitaplarındaki yaratıcı düşünmeyle ilgili genel dağılımın homojen olmadığı görülmektedir. Örneğin yeni, farklı bilgiler ve ürünler ortaya koyma 5.sınıf kademesinden 8.sınıfa doğru sırasıyla ($f=5$; $f=1$; $f=10$; $f=3$), olaylara farklı bakış açısıyla bakabilme ($f=1$; $f=3$; $f=2$; $f=2$), bir kavramı kendine göre tanımlayıp yorumlama ($f=0$; $f=1$; $f=4$; $f=7$) şeklinde dağılım göstermektedir. Ayrıca alt becerilerden yeni, farklı bilgiler ve ürünler ortaya koyma ($f=5$; $f=1$; $f=10$; $f=3$), sorunlara kendine özgü çözümler bulabilme ($f=3$; $f=3$; $f=8$; $f=3$), uzak bağdaştırmalar yapabilme ($f=5$; $f=14$; $f=13$; $f=9$), yakın bağdaştırmalar yapabilme ($f=5$; $f=3$; $f=10$; $f=7$) şeklinde yer almıştır. Buna göre yaratıcı düşünmeyle ilgili bazı alt becerilerin daha ön plana çıktığını ve diğer alt beceriler üzerinde fazla durulmadığı sonucuna ulaşılabılır. Bu durum, ders kitapları bağlamında öğrencilerin yaratıcı düşünme becerileriyle dengesiz bir şekilde karşılaştığını göstermektedir.

Araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarındaki verilerden hareketle yaratıcı düşünme becerisi ile eleştirel düşünme becerisi toplam frekanslar

açısından karşılaştırıldığında, eleştirel düşünme becerisinin ($f=399$) yaratıcı düşünme becerisinden ($f=163$) hissedilebilir ölçüde daha fazla yer aldığı görülmektedir. Aynı durum, Temizkan (2014)'ın yaptığı araştırmada da söz konusudur. Temizkan'ın araştırmasında eleştirel düşünme becerisine yönelik ifadelerin ($f=83$) yaratıcı düşünme becerisine yönelik ifadelerden ($f=12$) çok daha yoğun olduğu görülmektedir. Ayrıca yaratıcı düşünme becerisinin alt becerileri arasında bağdaştırmaların (yakın ve uzak bağdaştırmalar) diğer alt becerilere oranla daha çok sayıda yer aldığı ($f=10$; $f=17$; $f=23$; $f=16$) görülmektedir. Bağdaştırma ile ilgili frekansların çokluğu kitapta yer alan şiir metinleriyle ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak eleştirel düşünme becerisinin, incelenen ders kitaplarında yaratıcı düşünme becerisinden daha fazla yer bulduğu, yaratıcı düşünme becerisinin tatmin edemeyecek kadar az işlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte incelenen kitaplarda gerek eleştirel gerekse yaratıcı düşünme becerisinin alt becerilerine ilişkin ifadelerin orantılı olarak dağılmadığı görülmektedir. Bulgular, bazı noktalarda tek bir alt beceride yığılma gösterirken bazı alt becerilere ilişkin hiçbir bulguya rastlanmamıştır. Ders kitaplarında oldukça az yer alan yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünme becerisinin daha güzel bir şekilde verilebileceği metinlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu beceriler verilirken alt becerilerin de kendi içinde orantılı olarak dağılımlarına ve birbirleriyle olan ilişkilerine dikkat edilmelidir.

Sonuç olarak eleştirel düşünme becerisinin, incelenen ders kitaplarında yaratıcı düşünme becerisinden daha fazla yer bulduğu, yaratıcı düşünme becerisinin tatmin edemeyecek kadar az işlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte incelenen kitaplarda gerek eleştirel gerekse yaratıcı düşünme becerisinin alt becerilerine ilişkin ifadelerin orantılı olarak dağılmadığı görülmektedir.

Kaynaklar

- AKINOĞLU, O. (2003), Bir Eğitim Değeri Olarak Eleştirel Düşünme. Değerler Eğitimi Dergisi.
- ALTAN, A., ARHAN, S., BAŞAR, S., ÖZTÜRKER, G., & YILMAZ, D. (2012), İlköğretim 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- BAŞAR, S.- ZEYBEK KÖKEN, S. (2013), İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- CÜCELOĞLU, D. (2001), İyi Düşün Doğru Karar Ver. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğitim Reformu Girişimi. (2005), Yeni Öğretim programlarını inceleme ve Değerlendirme Raporu. İstanbul: Sabancı Üniversitesi
- GÜLTEKİN, M. (2004), Öğrenme Öğretme Sürecinde Yeni Yaklaşımlar. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1 (14), 25-51.
- HAYIRSEVER, F. (2010), Sosyal Bilgiler Ders, Öğretmen Kılavuz ve Öğrenci Çalışma Kitaplarının Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Kazandırılması Hedeflenen Temel Beceriler Açısından Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- HEZEN, E. (2009), İlköğretim 1-5.Sınıflar Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzunun Öğelerinin Öğretim Programında Yer Alan Temel Becerileri Geliştirmeye Uygunluğu. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- İPŞİROĞLU, Z. (1992), Eleştirinin Eleştirisi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- KALYONCU, A. T. (2012), Yirmibirinci Yüzyılda Öğrencilerin Sahip Olması Gereken Bazı Temel Becerilere İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- KARASAR, N. (2009), Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nobel Yayınevi, 23. Baskı
- KOMİSYON, (2013), İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- KOMİSYON, (2013), İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- Köken, N. (2004), Düşünme ve Eğitim. Eğitime İlişkin Çeşitlemeler I. (Edt. Musa Gürel). 109-129. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- MEB (2005), İlköğretim Türkçe Dersi 6-8. Sınıflar Öğretim Programı. Ankara:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÖZDEN, Y. (2002), Eğitimde Yeni Değerler. Pegem Akademi Yayınları.
- SABAN, A. (2000), Öğrenme Öğretme Süreci. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- SEMERÇİ, N. (1999), Kritik düşünmenin mikro öğretim dersinde eleştiri becerisini geliştirmeye etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- TDK (2011), Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEMİZKAN, M. (2014), Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Temel Beceriler Açısından İncelenmesi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 49-72.